

Pir-i Türkistân

Hoca Ahmet Yesevî

DİB
YAYINLARI

DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI - 1327

İLMİ ESERLER - 207

Yayın Yönetmeni
Dr. Yüksel SALMAN

Yayın Koordinatörü
Yunus AKKAYA

Tashih
Hacı Duran NAMLI

Grafik & Tasarım
Ali YÜCEER

Baskı:

Kalkan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel.:(0 312) 341 92 34

1. Baskı

Ankara 2017

Eser İnceleme Komisyon Kararı:
29.03.2017/19

ISBN: 978-975-19-6755-8

2017-06-Y-0003-1327

Sertifika No:12931

© T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim:

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış:

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

DİVÂN-I HİKMET'TE YER ALAN HADİSLERİN KAYNAKLARI VE DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Giriş

Hoca Ahmed Yesevî, İslam dini ve Hz. Peygamber'le yeni tanışma durumunda olan konar-göçer Türk boylarına, onların rahat şekilde anlayacağı bir dille hikmet adını verdiği şiirlerini dile getirmiş, onlara ihtiyaçlarına göre Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'ten mesajlar sunmaya çalışmıştır. Bu mesajlar onun tarafından şiirler şeklinde dile getirilmiş, ayrıca okuma yazma bilmeyen halk kütelleri tarafından da kolayca ezberlenerek başka bölgelerdeki insanlara şifahi olarak nakledilebilmiştir. Aslında Hoca Ahmed Yesevî'nin izlediği metot geniş kitlelere ulaşmak için ortaya konan etkili bir yoldur. Onun Divân-ı Hikmet adlı eseri bu şekilde ortaya çıkmış ve önemli eseridir. Eser dikkatle incelendiği zaman eserde yer alan hikmetlerin birçoğunda devrinin ya da daha önceki dönem Türk kültür ve inancının izleri yanında, sünnet ve hadisin tesirini açıkça görmek mümkündür. Hoca Ahmet Yesevî de şiirlerinde zaman zaman hadislere de yer vermiştir. Eğer yakından bir tespitle sıralama yapmak gerekirse, bu hikmetlerde hadisler şu üç metotla kullanıldığını görmekteyiz:

- 1- Hz. Peygamber (s.a.s.)'e atfedilen orijinal hadis metinleri,
- 2- O (s.a.s.)'nun ağzından nakledilen hadis mealleri,

1 Prof. Dr. Ahmet YILDIRIM, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslamî İlimler Fakültesi.

3- Telmih şeklinde ifadeler.²

Hoca Ahmed Yesevî'nin hikmetleri incelendiğinde Hz. Peygamber'in hadislerine, daha çok telmihlerde bulunduğu görülecektir. Ancak hangi hadise telmih edildiği tam bilinemediği için bu tür telmihlerin tahrîc ve değerlendirmesi yapılmayacak, hikmetlerde metin, mana şeklinde yer alan hadislerin tahrîc ve değerlendirmesi yapılacaktır. Yeri gelmişken Hoca Ahmed Yesevî'nin sahip olduğu hadis bilgisi ve birikimiyle ilgili bilgi vermek yerinde olacaktır. Onun hadis bilgisi ve birikimiyle ilgili somut ve doğrudan açık bilgilere sahip değiliz. Ayrıca onun bu yönünün olup olmadığına dair malumatı ondan bahseden kaynaklarda da belirgin şekilde bulamamaktayız. Kaynaklarda sadece hocası Şeyh Yûsuf Hemedânî'nin, bir mutasavvıf olduğu kadar bir hadis âlimi olduğu bilgisi bulunmaktadır.³ Bu bilgiden hareketle Yesevî'nin şiirleri ve öğretilerinde, Kur'an yanında hadislerin belirleyici etkilerinin kaynağı, bu hadis bilgininden aldığı derslere dayandırılmaktadır.⁴

Divân-ı Hikmet'te yer alan hadislerin durumu ve Hoca Ahmed Yesevî'nin sahip olduğu hadis bilgisi ve birikimiyle ilgili genel tespitten sonra şimdi eserinde yer alan ve ona kaynaklık eden ve bu hikmetlerde metin, mana şeklinde yer alan hadisleri tespit ve değerlendirmeye geçebiliriz.

2 Nevzat Aşık, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi ve Sünnet Kültürünün Hikmetlere Tesir", *Ahmed-i Yesevî*, haz. Mehmed Şeker, Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, s. 377. Ayrıca bk. Ahmet Yıldırım, *Hoca Ahmed Yesevî'nin Hadis Kültürü*, Ankara 2012, s. 161.

3 Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, tahk. Şuayb Arnaut-M. Nuaym Araksusi, Beyrut 1996, c. XX, s. 66-68.

4 Arif Ersoy, "Hoca Ahmed Yesevî'nin Sosyal Yapılanmaya Yönelik Yaklaşımları", *Ahmed-i Yesevî*, haz. Mehmet Şeker-Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İst. 1996, s. 92.

Divân-ı Hikmet'teki Hadislerin Tahrîc ve Değerlendirilmesi

a) Divân-ı Hikmet'te hadis olarak takdim edilen ve orijinal metin şeklinde yer alan sözler.

Burada hadislerin tespiti, kaynaklarına işaret ve tahrîc çalışması esnasında şöyle bir uygulama takip edilecektir: Hadis, önce Divân-ı Hikmet'te hangi hikmette nasıl geçtiği belirlendikten sonra ilgili beyit verilecektir. Akabinde hadisin tahrîc ve değerlendirmesi yapılacaktır. Hadislerle alâkali değişik yorumlara yeri geldiğinde temas edilecektir.

1- "Ölmeden önce ölünüz."

Yesevî bu rivayeti bazen Türkçe bazen orijinal Arapça metni ile bazen de Türkçe manasıyla pek çok hikmetinde zikretmiştir.

"Mûtû kable en temûtû" hadisi var,

O âlemin fahri Rasûl söylemedi mi?

Mustafa'nın sözünü şimdi okumadın,

Sen kabullenmesen, öncekiler kabullenmedi mi?⁵

Akıllı isen kabristandan haber al

Ben de şunlar gibi olmam deyip ibret al

"Ölmeden önce ölünüz"e göre amel eyle

Bu hadisi fikreyleyip öldüm ben işte.⁶

Âşıklığın kolay işi, baş verme

Mansûr gibi kendinden geçip can verme

"Mûtû kable en temûtû" toprak olma

Âşıkları ölmeden önce ölür imiş.⁷

5 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, Diyanet Vakfı Yay. Ankara 2009, s. 371.

6 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 96.

7 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 243.

Ey talip ölmeden önce öledür
 İyilerin ayağının tozu oladur
 Toprak olup feyz-fetih aladur
 Alsa olmaz Pir hizmetini kılmadıkça⁸
 Başın gider bu yollarda, hazır ol
 Âşık yolunda ölmeden önce muhakkak öl
 Pir eteğini sıkı tutup hizmet eyle
 Hizmet eyleyenin asla yolda kaldığı yok.⁹
 Hak Resulü ölmeden önce ölün dedi,
 Didar için ölmeden önce ölmeyim mi?
 "Mûtû kable en temûtû" olun dedi,
 Didar için ölmeden önce ölmeyim mi?¹⁰
 Cân almağa bir gün gelir Melekü'l-mevt.
 Ölmeden önce ölüm ile ol ülfet,
 Uzak yola azık al, çek riyazet,
 İzzet rahatını satıp, horluk almaz mısın?¹¹

Tahrîc ve Değerlendirme

Genellikle tasavvuf literatüründe yer alan ve bu literatürde hadis diye kabul edilen bu rivayet, hadis kitaplarında tespit edilememiştir. Ancak mevzû ve zayıf hadisleri toplayan eserlerde mevcuttur. Bu eserlerin hepsinde İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1447) 'ye atıf yapılarak "Böyle bir hadis sabit değildir." şeklinde nakilde bulunulmuştur.¹² Bunlar arasında

8 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 273.

9 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 294.

10 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 375.

11 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 388.

12 Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvi, *el-Makâsîdu'l-Hasene fi Beyâni Kesirin Mine'l-Ehâdisi'l-Müştehirale'l-Elsine*, tahk. Muhammed Osman el-Hist, Beyrut 1985, s. 682 (h. no: 1213); Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdi el-Cerrâhi el-Ac-

Aliyyü'l-Kâri, "Ben de derim ki; bu sûfilerin kelâmıdır. Manası, mecburi ölüm gelmeden önce kendi ihtiyarınızla ölü-
nüz, demektir. İhtiyarî ölümden maksat ise, ölmeden önce,
nefis ve şehvetlerinizin esiri olmaktan ve bunlarla meydana
gelen hata ve gafletlerden kurtulunuz." şeklinde bir açıklama
yapmaktadır.¹³ Bu söz de bazı eserlerde yer alan ve muta-
savvıflar tarafından gerçek fizikî ölüm gelmeden önce nefsi
ve onun zevklerini öldürmek manasında kullanılan bir ibare-
dir. Rivayetin Hz. Peygamber tarafından söylendiği sabit
değildir.¹⁴

2- "Fakirlik benim iftiharımdır. Ben onunla övünürüm."

Yesevî bu rivayeti orijinal Arapça metni ile birçok hikme-
tinde zikretmiştir.

Muhabbetin pazarında sevda kılsam,

"Fakru fahrî" melametini orada tartsam,

İki âlem sevdasını gözden salsam,

*Didar için ölmeden önce ölmeyim mi?*¹⁵

Dünyayı sevmek hataların başıdır,

O Mustafa bizi ağâh kılmadı mı?

"el-Fakru fahrî" diye Tanrı Resulü,

*Kadir'ından dervişliği almadı mı?*¹⁶

Tahrîc ve Değerlendirme

lûni, *Kesfu'l-hafâ ve Mûzili'l-İlbâs Ammeştehera Mine'l-Ehâdisi alâ Elsine-
ti'n-Nâs*, Beyrut 1351, c. II, s. 290 (h. no: 2669); Ebû Abdillâh Muhammed
b. Dervîş b. Muhammed el-Hût el-Beyrûti el-Alevî, *Esne'l-matâlib fi ehâdi-
se muhtelifeti'l-merâtib*, tahk. Abdurrahmân Muhammed bin Dervîş el-Hût
el-Beyrûti, Beyrut 1991, s. 482 (h.no: 1542).

13 Aliyyü'l-Kâri, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbârî'l-Mevdûa*, tahk. Muhammed
Lütfi es-Sabbâğ, Beyrut 1986, s. 348 (h.no: 539).

14 Nevzat Aşık, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Deper-
lendirilmesi...", s. 386.

15 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 326.

16 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 383.

Rivayetin senet ve metin olarak hadis kaynaklarında tespiti mümkün olmamıştır. Genellikle zayıf ve mevzu hadisleri ihtiva eden eserler, İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.852/1447) "mevdû ve batıldır" dediğini naklederler.¹⁷ İsmail Hakkı İzmirli bu rivayeti tasavvuf kitaplarında Nebî'nin hadisi olarak gösterilen rivayetler içerisinde bulunduğunu belirterek hadisçiler yanında Nebî'nin hadisi olmadığını belirtir.¹⁸ Rivayetin mevzû olduğu açıktır.

3- "Dünya sevgisi bütün hataların başıdır."

Yesevî bu rivayeti aşağıdaki hikmetinde zikretmiştir:

Dünyayı sevmek hataların başıdır,

O Mustafa bizi ağâh kılmadı mı?¹⁹

Tahrîc ve Değerlendirme

Beyhakî rivayeti mürsel olarak Hasan Basrî'den nakletmiş²⁰, Aclûnî, İbnü'l-Ğaras'ın rivayeti zayıf kabul ettiğini zikretmiş, İbn Ebî'd-Dünyâ, Kitâbu zemmi'd-dünyâ'da rivayet etmiştir.²¹ Aclûnî, İbn Teymiye ve Sâğânî'den bunun sebeplerini naklederek rivayetin mevzû hadisler içinde yer aldığını belirtmiştir.²² Bu durum rivayetin çok zayıf veya mevzû olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

4- "Dünya leş, onu isteyenler de leş peşinde koşan köpekler (gibidir)."

Yesevî bu rivayeti aşağıdaki hikmetinde zikretmiştir:

17 Sehâvî, *Mekâsîd*, s. 480 (h.no: 745); Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 87 (h.no: 1835); Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâr*, s. 254 (h.no: 320); Derviş el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 303 (h.no: 976).

18 İsmail Hakkı İzmirli, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, İstanbul 1332, s. 96.

19 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 383.

20 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Şuabul-İmân*, tahk. Muhammed es-Said b. Besyonî Zağlol, Beyrut 1990, c. VII, s. 338 (h.no: 10501).

21 Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî, *Kitâbu Zemmi'd-Dünyâ*, tahk. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Beyrut 1993, s. 16 (h.no: 9).

22 Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. I, s. 344-45 (h.no: 1099); Sağânî, *age.*, s. 37 (h.no: 37).

Aşk ateşine yanan aşığın rengi uçar
 Ahirete doğru çekip alıp burada geçer
 Burada olan düğümünü orada açar
 Resul dünya leştir dedi bıraktım ben işte²³

Tahrîc ve Değerlendirme

Sağâni, rivayetin mevzû olduğunu belirtmiş²⁴, Aclûni ise Sağâni'nin "Bu rivayet mevzûdur, bu ifadenin manası doğru olsa da hadis değildir." dediğini nakletmiştir.²⁵ İzmirli bu rivayeti tasavvuf kitaplarında Nebî'nin hadisi olarak gösterilen rivayetler içerisinde bulunduğunu belirterek hadisçiler yanında Nebî'nin hadisi olmadığını belirtir.²⁶ Ebû Tâlib el-Mekki rivayeti Hz. Ali'nin sözü olarak rivayet etmiştir.²⁷ Buna benzer bir rivayette Hz. Ali şöyle der; "Dünya leş gibidir. Kim onu isterse köpeklerle birlikteliğe sabretsin."²⁸ Sonuç olarak bu sözün hadis olmadığı görülmektedir.

5- Enes'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "İlim talep etmek her Müslümana farzdır."

Benzer başka bir rivayette ise: "İlim Çin gibi uzak ülkelerde de olsa onu elde etmek için peşine düşünüz. İlim talep etmek, hiç şüphesiz, her Müslümana farzdır." şeklinde geçmektedir.

Yesevî bu rivayeti orijinal Arapça metni ile aşağıdaki hikmetinde zikretmiştir:

Erkek ve kadına, oğul-kıza ilim farz dedi,

23 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 91.

24 Ebû'l-Fezâil Radyyyüddin Hasen b. Muhammed b. Hasen es-Sâgâni, *Mevzûâtü's-Sağâni*, tahk. Necm Abdurrahman Halef, Beyrut 1985, s. 38.

25 Aclûni, *Kesfu'l-hafâ*, c. II, s. 294, H.no: 56.

26 İzmirli, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, s. 97.

27 Ebû Tâlib el-Mekki, *Kütü'l-Kulûb*, Dâru Sâdır, trz., c. I, s. 244.

28 Benzer rivayet için bk. Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-Esbehâni, *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'r-Reyhân li't-Turâs, Kahire trz., c. VIII, s. 238.

“*Talebü’l-ilmî farîzatun*” deyip Resul söyledi,²⁹

Tahrîc ve Değerlendirme

Birinci rivayeti İbn Mâce rivayet etmiş, Zevâid’de ise isnadının zayıf olduğunu belirtmiştir.³⁰ Heysemî ise bu rivayetin çeşitli tariklerine yer vermiş her bir rivayetin durumu ile ilgili değerlendirmeler yapmış, isnadlarında zayıf, bilinmeyen kişiler ve yalancılar olduğunu belirtmiştir.³¹ Bundan dolayı rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

İkinci rivayeti ise Hatîb, Târîhu Bağdâd adlı eserinde rivayet etmiş ve Ebû Atike’nin sika olmadığını söylemiş³²; İbn Arrâk ise İbn Hibban’ın rivayete “bâtıl ve aslı yoktur.” dediğini nakletmiş³³, Elbânî de bâtil olduğunu söylemiştir.³⁴ Bâtıl ve aslı olmadığı açıktır.

6- “Haya imandandır.”

Yesevî bu rivayeti aşağıdaki hikmetinde zikretmiştir.

Ulu küçük yaranlardan edeb gitti

Kız ve zayıf gençlerden hayâ gitti

“*Hayâ imandandır.*” deyip Resul söyledi

*Hayâsız kavim acaipler oldu dostlar*³⁵

Tahrîc ve Değerlendirme

29 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 349.

30 Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid Mâce el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, tahk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut trz., “Mukaddime”, 17 (I, 81, h. no: 224).

31 Ebü’l-Hasen Nûrüddin Ali b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecmeu’z-Zevâid ve Menbeu’l-Fevâid*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut trz., c. I, s. 119,120.

32 Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdi, *Târîhu Bağdâd*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut trz., c. IX, s. 364.

33 Ebü’l-Hasen Nûrüddin (Sa’düddin) Ali b. Muhammed b. Ali el-Kinânî ed-Dımaşki, *Tenzihu’ş-Şeriatî’l-Mefû’a ani’l-Ehâdisi’ş-Şeriatî’l-Mevdûa*, tahk. Abdülvehhâb Abdullatif, Abdullah Muhammed es-Siddîk, Beyrut 1981, c. I, s. 258.

34 Nâsîrüddin el-Elbânî, *Silsiletü’l-Ehâdisi’d-Daife ve’l-Mevzûa ve Eseruha’s-Seyyiu fi’l-Ümme*, Riyad 1988, c. I, s. 600-609 (h. no: 416)

35 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 212.

Yukarıda bir kısmı zikredilen hadisin hadis kitaplarında geçen şekli şöyledir: Ebû Hureyre'den Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: "İman yetmiş veya altmış küsur şubeden ibarettir. Bunların en üstünü "Lâ ilâhe illallâh" demek, en aşağısı da insanlara zarar veren şeyleri yoldan kaldırmaktır. Hayâ da imandan bir şubedir."

Hadisi Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn-i Mâce eserlerinde rivayet etmişlerdir.³⁶

7- "Yalancı ümmetimden değildir." (el-Kezzâbu lâ ümmetî)

Yesevî bu ibareyi orijinal Arapça metni ile aşağıdaki hikmetlerinde zikretmiştir.

"El-Kezzâbu lâ ümmetî" dedi, bilin Muhammed;

Yalancılar kavmini ümmet demez Muhammed.³⁷

"El-Kezzâbu lâ ümmetî" dedi Server

Bu sözlere yol verici Hâdi, Rehber

Yalancıya, ümmet demez O Peygamber

Gelin yığılın zâkir kullar zikir söyleyelim³⁸

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis kaynaklarında "Yalancı ümmetimden değildir." şeklinde geçen herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Bu söz de metin olarak mevzû hadislerdendir. Ancak manası doğru olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamberin dilinde yalan söz ve

36 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cû'fi el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, İstanbul trz., "İmân", 3; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Beyrut-1983, "İmân", 58; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdi, *Sünenü Ebî Dâvûd*, haz. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1988, "Sünnet", 14; Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezid) et-Tirmizî, *el-Câmiu's-Sahih*, tahk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1987, "Birr", 80; "İmân", 16; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, tahk. Mektebu Tahkiki't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1992, "İmân", 16; İbn Mâce, "Mukaddime", 9

37 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 132.

38 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 166.

yalana şahitlik büyük günahlardandır, yalan söyleyen kimse dinden çıkmaz, ama günahkârdır. Onun olgun anlamda bir mümin ve ümmet olduğunu Resûlullah'ın sünneti üzere bulunduğunu söylemek mümkün değildir.³⁹ Ancak İmam Mâlik'in el-Muvattâ da "Mümin yalancı (kezzâb) olur mu? (Peygamber) Dedi: Hayır"⁴⁰ hadisi yer almaktadır.

8- "Her gün son bulacaktır." (Kullu yevmin beturun)

Yesevî bu ibareyi orijinal Arapça metni ile aşağıdaki beyitlerinde zikretmiştir:

"Kullu yevmin beturun" dedi Hakk Mustafa;

Ümmet olsan, kulak verin, vefalılar

İyilerin ecrini verir, kötüyeye ceza

Kıyamet günü cezalarını çeker dostlar.⁴¹

Hoca Ahmed Yesevî bu beyitinde nihayet dünyanın da bir ömrü olduğunu, bunun da bir gün sona ereceğini, kıyamet gününün geleceğini ve mahkeme-i kübrâda hesaplaşmanın olacağını, iyilerin ecir, kötülerin de ceza ile karşılaşacaklarını ifade etmek için kullandığı⁴² anlaşılmaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis kaynaklarında "Kullu yevmin beturun" şeklinde geçen herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Yani Hz. Peygamber tarafından söylendiği sabit değildir. Ancak mana olarak

39 Nevzat Aşık, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi...", s. 386.

40 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-II, Dâr-ı Hadîs, Kahire trz., "Kelâm", 19. Hadisin tamamı şöyledir: Safvân İbnü Süleym anlatıyor: "Ey Allah'ın Resulü! Mümin korkak olur mu?" diye sorduk. "Evet!" buyurdular. "Peki cimri olur mu?" dedik, yine: "Evet!" buyurdular. Biz yine: "Peki yalancı olur mu?" diye sorduk. Bu kez: "Hayır! buyurdular." Muvatta', "Kelâm", 19, c. II, s. 990.

41 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 208.

42 Nevzat Aşık, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi...", s. 384

doğru olabilir. Her canlının ömrü nasıl son bulacaksa, günler, geceler, haftalar, aylar ve yıllar da bitecektir.⁴³

9- “Benim Allah ile beraber olduğum öyle bir vakit vardır ki, benimle birlikte o vakit içine ne bir mukarreb melek ne de bir mürsel nebî sığar.”

Yesevî bu rivayeti kısmen orijinal Arapça metni ile aşağıdaki beyitlerinde zikretmiştir:

“*Lî me’Allah*” makamına varmayınca

“*En temûtû*” sarayına girmeyince

“*Fenâfillah*” deryasına batmayınca

“*Bekâbillah*” gevherinden alsa olmaz⁴⁴

Kul Hoca Ahmed kabir içinde makam tutmayınca

“*Fenâfillah*” makamından aşıp geçmeyince

Pir-i kâmilin damlasından yudum yutmadan

“*Lî me’Allah*” makamına erse olmaz⁴⁵

Tahrîc ve Değerlendirme

Buradaki şekliyle şöhret bulan bu söz daha çok Duâfâ ve Mevdûât kitaplarında yer almaktadır. Rivayeti, ilk dönem sûfilerinden olan Kuşeyrî, Risâle’sinde⁴⁶ “Benim Allah ile öyle vaktim vardır ki, Rabb’imden başkası oraya sığmaz” şeklinde sened ve kaynak göstermeden hadis diye nakleder. Sehâvî, Aliyyü’l-Kârî, Aclûnî ve Derviş el-Hût’un⁴⁷ verdiği müşterek bilgiye göre: “Bu söz tasavvuf ehlinin dillerinde dolaşan ve aslı belirtilmeyen ve senedi olmayan bir sözdür.

43 Nevzat Aşık, “Yesevî’nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi...”, s. 384

44 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 261 (Hikmet 122)

45 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 269 (Hikmet 126)

46 Ebü’l-Kâsım Zeynü’l-İslam Abdülkerim b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Kuşeyri Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1981, s. 212.

47 Sehâvî, *Mekasidu’l-Hasene*, s. 565 (h.no: 926); Aliyyü’l-Kârî, *el-Esrârü’l-Merfu’â*, s. 291; Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. I, s. 173 (h.no: 2159); Derviş el-Hût, *Esne’l-Matâlib*, s. 386 (h.no: 1216).

Bunu Kuşeyrî, *Risâle*'sinde zikretmiştir.” denmektedir. Ayrıca İzmirli İsmail Hakkı bunun gibi hadislerin muhaddisler yanında Nebî'nin sözü olmadığını söylemiştir.⁴⁸ Bu bilgiler çerçevesinde rivayetin hadis olmadığı anlaşılmaktadır.

10- “Her müttaki âlimdir. (Allah'ı daha iyi bilir.)” (Kullu muttaki âlimun)⁴⁹

Yesevî bu rivayeti kısmen orijinal Arapça metni ile aşağıdaki beyitlerinde zikretmiştir:

“Küllî muttaki âlimen” diye söyledi Resûl

Ey Kul Ahmed bu hadisi eyle kabul

Suyri halkı kabul eylemeyip oldu melûl

Câhil halkı pîr değerini ne zaman bilir?⁵⁰

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadis kaynaklarında “Küllî muttaki âlimen” şeklinde geçen herhangi bir hadise rastlanmamıştır. Yani Hz. Peygamber tarafından söylendiği sabit değildir. Bu durumda rivayetin mevzu olma ihtimali yüksektir.

11- “Garip olarak ölen şehittir.”

Yesevî bu rivayeti orijinal Arapça metni ile aşağıdaki beyitte zikretmiştir:

Devam tutuşturur görün, beni gurbet ateşi,

Gariblikte bulmadım ben halaveti.

“Men mâte garîban” deyip hadis söyledi,

“Fekad mâte şahîdan” deyip alan var mı?⁵¹

48 İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i Celîley-i Nebeviyye*, s. 97.

49 İlgili beyitte “Küllî muttaki âlimen” şeklinde geçen metnin Arapça eksik ve bir anlam ifade etmediğini düşünerek muhtemel metnin *Kullu muttaki âlimun* olabileceği kanaatini taşımaktayız. Bu yönüyle *Divân-ı Hikmet*'in neşir ve tercümelelerinin pek çok eksik bulunmuş olduğunu söyleyebiliriz.

50 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 287.

51 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 410.

Tahrîc ve Değerlendirme

İbn Mâce'nin "garip olarak ölen kimse" bab başlığıyla yer verdiği benzer rivayeti⁵², Beyhakî ve Deylemî de eserlerinde zikretmişlerdir.⁵³ Rivayet mevdûât kitaplarında da yer almaktadır.⁵⁴ Bu durum rivayetin çok zayıf veya mevzu olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

12- "Allah'tan bağışlanmamı dilerim veya Allah'ın günahlarımı bağışlamasını isterim" manasında kullanılan "Estağfirullah" kelimesi, Dîvân-ı Hikmet teki birçok hikmette yer almaktadır.

Gelin dostlar Allah zikrini daima söyleyin

Allah zikri gönül ülkesini açar dostlar

Estağfirullah ve istağfarı dinmeden söyleyin

Lanetli şeytan beden ülkesinden kaçır dostlar⁵⁵

Benim hikmetlerim Allah'ın nimeti

Seher vaktinde dese, estağfirullah.⁵⁶

Estağfir ve istağfarı eyle uzak şeytandan;

Şeytan seni azdırır, selamet ver seherde.⁵⁷

Tahrîc ve Değerlendirme

"Estağfirullah" demeyi Yesevî yukarıdaki beyitlerde kadınlerle hadislerle dayandırdığını anlamaktayız. Çünkü Hz. Peygamber sahâbilerine sık sık Allah'a tevbe ve istağfarda bulunmalarını emir ve tavsiye buyurmuş, kendisinin de gün-

52 İbn Mâce, "Cenâiz", 61 (h. no:1613-14). Burada "Gurbette ölen şehittir" rivayetine yer verilmiştir.

53 Beyhakî, *Şuabu'l-İmân*, c. VII, s. 173 (h.no: 9895); Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehredâr b. Şîrûye, *Kitâbu Firdevsî'l-Ahbâr*, tahk. Fevâz Ahmed Zemreli, Muhammed el-Mu'tasimbillah el-Bağdâdî, Beyrut-1987, c. I, s. 227.

54 Ebü'l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebi Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *el-Leâliu'l-mesnûa*, I-II, Beyrut-1983, c. II, s. 112; Cemâlüddîn Muhammed Tâhîr b. Ali el-Fettenî, *Tezkiratü'l-Mevzûât*, Beyrut trz., c. I, s. 216.

55 Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 190.

56 Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 430.

57 Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 116.

de en az yüz defa “Esteğfirullah” dediğini ifade etmiştir. Yesevî’de de aynen bunu görmekteyiz. İlgili hadis şöyledir:

İbn Ömer’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Ey insanlar! Allah’a tevbe ediniz. Zira ben O’na günde yüz defa tevbe ediyorum.*”

Tahrîc ve Değerlendirme

Hadisi Müslim rivayet etmiştir.⁵⁸ Konuyla ilgili pek çok hadis muteber kabul edilen hadis kitaplarında mevcuttur.⁵⁹

b) Hoca Ahmed Yesevî’nin hikmetlerinde meal ve mana olarak zikrettiği hadisler.

Bu kısımda hadislerin tespiti, kaynaklarına işaret ve tahrîc çalışması esnasında şöyle bir uygulama takip edilecektir: Meal ve mana olarak hadis önce Dîvân-ı Hikmet’te hangi hikmette geçtiği araştırılacak, sonra ilgili beyit verilecektir. Akabinde meal ve manaya uygun olduğu görülen hadisin metni verilerek tahrîc ve değerlendirmesi dipnotta yapılacaktır.

1- İşe besmele ile başlamak:

Müslüman kimse hayırlı, doğru ve faydalı olan her işe besmele ile başlar. Nitekim Hoca Ahmed Yesevî de öyle yaparak Hikmetlerine besmele ile başlamıştır.

Bismillah deyip beyan ederek hikmet söyleyip

*Taleb edenlere inci, cevher saçtım ben işte.*⁶⁰

Hız. Peygamber, her işe Besmele ile başlamak gerektiğini, Allah’ın adı ile başlanmayan bütün işlerin sonunun feyiz ve bereketten yoksun olacağını ifade buyurmuştur. Nitekim Ebû Hureyre, Resûlullah (s.a.s.)’ın şöyle buyurduğunu nakleder:

58 Müslim, “Zikir”, 41.

59 Bk. Ebû Dâvûd, “Vitr” 26; İbn Mâce, “Edeb”, 57; Ebû Muhammed Abdülâh b. Abdîrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *Sünenü’l-Dârimî*, tahk. Fevâz Ahmed Zemreli, Hâlid es-Seb’ el-Alemî, I-II, Beyrut 1987, “Rikâk”, 15; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, c. IV, s. 211.

60 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 63.

“Besmele (Bismillâhirrahmânirrahîm) ile başlanmayan her hayırlı ve meşru iş bereketsiz ve sonuçsuzdur.”⁶¹

2- Gece ibadeti

Hoca Ahmed Yesevî'nin eserinde manevî tekâmül açısından üzerinde durduğu önemli konulardan biri de gece ibadettir. Hikmetlerinde konuyla ilgili diğer söylediklerinin bir kısmı şöyledir:

Gece-gündüz taat kıldı seyyid, ebrar,

Yemeden-içmeden gençliğinde güzel huylu.

Ümmet için kaygı ile oldu uykusuz,

Resûlullah tabiatını bilmez misin?

Tan atana kadar iki ayak tamam şişti,

Ata-ana, İbrahim'den dahi geçti.

Dileyip ümmet kaygı ile aklı şaştı,

*Ey Şeyh ey, görüp ibret almaz mısın?*⁶²

Bu ifadelerin bir kısmı sanki bize Hz. Peygamber'le anlatılan hususları ve akabinde söylediği sözleri hatırlatmaktadır:

Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre Nebî (s.a.s.), geceleri ayakları şişip çatlayınca kadar namaz kıları.

Hz. Âişe: “Niçin böyle yapıyorsunuz (neden bu kadar meşakkate katlanıyorsunuz) ey Allah'ın Resûlü? Oysa Allah sizin geçmiş ve gelecek hatalarınız affedildi” denince, Resûlullah (s.a.s.): “Şükreden bir kul olmayayım mı?” buyurdu.

Hadis muteber kabul edilen hadis kitaplarında yer almaktadır.⁶³

61 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, tahk. Abdullah Muhammed ed-Derviş I-X+I-II Fihrist, Beyrut 1991, c. II, s. 359. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, “Salât”, 121, 122; İbn Mâce, “Tahâret”, 41.

62 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 390.

63 Buhârî, “Teheccüd”, 6; Müslim, “Münafikin”, 79-81; Tirmizî, “Salât”, 187 (h.no:412); Nesâî, “Kıyâmu'l-leyl”, 17; İbn Mâce, “İkâme”, 200. Geniş tari-

3- Seher Vaktini Değerlendirmek

İbadet etme zamanı bilhassa da nafile ibadet etme vakti olarak Yesevî'nin en çok üzerinde durduğu noktalardan biri; seher vakitlerinin iyice değerlendirilmesi, o zamanlarda uyanık olunup ibadet, dua, istiğfar ve niyazda bulunulmasını istemesidir. Ahmed Yesevî ellinci hikmetinin tamamını bu konuya hasretmiş⁶⁴, hatta 25, 74 ve 93. hikmetlerin de seherle ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca fırsat buldukça diğerlerinde de buna temas ve işaretlerde bulunmuştur.

Ne hoş tatlık Hakk yâdı seher vakti olanda;

Baldan tatlı Hû adı seher vakti olanda.

Seher vakti kalkanlar, canı feda eyleyenler,

Aşk ateşinde yananlar seher vakti olanda.

Seher vakti hoş saat, kalkana olur rahat,

Açılır devlet, saadet seher vakti olanda.⁶⁵

Benim hikmetlerim Allah'ın nimeti

Seher vaktinde dese, estağfirullah.

Onun lanetli şeytan tutmaz yolunu;

Muhammed Mustafa alır elini.⁶⁶

Seher vakti ağlayarak inlemedim;

Tevbe ettim, Rabb'im kabul eyledi dostlar.⁶⁷

Ağlar idim seher vaktinde nida geldi

"Cemâlimi göstereyim" deyip vaad eyledi⁶⁸

Seher vaktinde ağlayıp döksem kanlar gözden

ki için bk. Buhârî, "Tefsir", (Fetih) 2; Müslim, "Sıfâtü'l-Münâfıkın", 81; İbn Hibbân, *Sahihi İbn Hibbân (Tek Müccelled)*, Ürdün trz., s. 157; (h.no: 619).

64 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 151-152.

65 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 217.

66 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 430.

67 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 75.

68 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 100.

Gönlüm incinip uyanık olsun güzel sözden

Seherlerde ağla rahmeti gelsin

Elimi tutup yola koy "Ente'l-Hadi"⁶⁹

Hz. Peygamber, sabahın erken saatlerini yani seher vakitlerini feyizli kılması için Allah'a dua etmiş, ümmetinin dikkatini bu saatleri değerlendirmeye çekmeye çalışmıştır. Bu saatler, ibadet, tevbe ve istiğfar zamanları olmalıdır.⁷⁰

Ebü Hureyre'den rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

"Her gece Rabbimiz, gecenin son üçte biri kalınca en yakın semâya iner ve: "Kim bana dua ediyor ona icabet edeyim, kim benden bir şey istiyor ona vereyim, kim bana istiğfar ediyor onu mağfiret edeyim" buyurur."

Hadisi Buhârî ve Müslim rivayet etmiştir.⁷¹

4- Yetim ve gariplere kucak açmak ve yardımcı olmak

Hoca Ahmed Yesevî bu konuyu eserinde büyük bir dikkat ve titizlikle işleyerek toplumun zayıf ve güçsüz bu kesiminin sahiplenilmesini ve onlara her zaman yardım edilmesini, Hz. Peygamber'in kişiliğinden ve sözlerinden aldığı ilham, ışık ve irfanla dile getirmiştir.⁷² Hikmetlerinde konuyla ilgili söylediklerinin bir kısmı şunlardır:

Garip, yetim, fakirlerin gönlünü okşayıp

Gönlü kırık olmayan kişilerden kaçtım ben işte.

Garip, fakir, yetimleri Resul sordu

O gece Mi'raca çıkıp Hakk cemâlini gördü

Akıllı isen, gariplerin gönlünü avla

69 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 112.

70 Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid*, I, 132; Nevzat Aşık, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi...", s. 395.

71 Buhârî, "Tevhid", 35; "Teheccüd", 14; Müslim, "Müsâfirin", 168.

72 Nevzat Aşık, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi...", s. 389.

*Mustafa gibi ili gezip yetim ara
Garip, fakir, yetimleri sevindiresin;
Parçalayıp aziz canını eyle kurban;
Garip, fakir, yetimleri her kim sorar,
Razı olur o kulundan Allah.⁷³
Resul dedi ona: "Ben de yetimim;
Yetimlikte, gariplikte yetişmişim."
Muhammed dediler: "Her kim yetimdir,
Biliniz, o benim has ümmetimdir."
Yetimi görseniz, incitmeyiniz;
Garibi görseniz, dağ etmeyiniz.⁷⁴
Hayır ve cömerdlük eyleyenler, yetim gönlünü alanlar,
Çehar-yâr'lar yoldaşı, Kevser dudağında gördüm.
Zâlim olup zulmeden, yetim gönlünü ağritan,
Kara yüzlü mahşerde, kolunu arkada gördüm.⁷⁵
Dergâhına başımı koyup ağlasam
Garib-yetim başını okşayıp dua alsam⁷⁶*

Hz. Peygamber'in ana babadan yetim kalarak büyüdüğü bilinen bir husustur. Yetimliğin ve garipliğin ne demek olduğunu elbette kendileri çok iyi bilirler. Resûlullah her fırsatta yoksul, yetim, mazlum ve kimsesizlere kucak açmış, bunların toplumu meydana getiren kimseler için, kendilerini Allah rızasına ve Cennete kavuşturacak birer can simidi olduğunu daima ifade buyurmuştur.⁷⁷

73 Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 63, 64.

74 Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 131.

75 Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 156.

76 Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 172.

77 Nevzat Aşık, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi.", s. 387.

Yetim, garip, yoksul, mazlum ve buna benzer biçâre kimselere destek vermek, yardımcı olmakla ilgili Hadis külliyyatı içerisinde Peygamber sözleri sayılamayacak kadar çoktur. Hz. Peygamber'in bu konuda söylediklerinin birkaç tanesini zikredecek olursak;

*"Allah katında evlerin en hayırlısı, içinde ikram ve saygı gören yetimin bulunduğu evdir, en kötüsü de kendisine iyi davranılmayan itilip -kakılan yetimin bulunduğu evdir."*⁷⁸

*"Kim bir yetimin başını okşarsa elinin değdiği saç telleri adedince sevap kazanır."*⁷⁹

*"Size iki zayıf ve güçsüzün hakkını haram ediyorum; biri yetim, diğeri kadın."*⁸⁰

Bir sahâbî Resûlullah'a gelerek kalbinin karardığını hissetmiş olmasından şikâyet etti. Hz. Peygamber ona: "Git bir yetim bul başını okşa ve onun ihtiyaçlarını karşıla" buyurdu.⁸¹

Ebû Hureyre'den Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu:

*"İslam garip olarak başladı, tekrar garipliğe dönecektir. Ne mutlu gariplere!"*⁸²

5- İnsanın kendini (özünü) bilmesi

Yesevî'ye göre insanın kendisini bilmesi Hakk'ı bilmesi demektir. Hikmetlerinde şöyle der:

Kendini bildi ise, Hakk'ı bildi;

*Allah'tan korktu ve insafa geldi.*⁸³

Allah de ey Kul Ahmed özünü bil

78 İbn Mâce, "Edeb", 6.

79 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, c. V, s. 250

80 İbn Mâce, "Edeb", 6; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 439.

81 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, c. II, s. 263, 387. Ayrıca bk. Nevzat Aşık, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi.", s. 387-388.

82 Müslim, "İmân", 65; İbn Mâce, "Fiten", 15, (h.no: 3986).

83 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 429.

Özünü bilince ilmin ile amel kıl⁸⁴

Bu ifadeler “*Nefsini bilen Rabbini de bilir.*” rivayetinin manasını hatırlatmaktadır. Rivayetin önemine binaen tahrîc ve değerlendirmesini burada zikretmek istiyoruz.

Tasavvuf literatüründe⁸⁵ ve Yesevî'nin eserinde mana olarak zikredilen bu veciz ifade hadis kitaplarında tesbit edilememiştir. Sadece Du'afâ ve Mevdûât kitapları buna yer vermişler ve tenkit etmişlerdir. Bu sözü Sehâvî, Aclûnî, Aliyyü'l-Kârî, Derviş el-Hût, Zerkeşî ve İbn Ömer eş-Şeybânî eserlerine almışlar, hemen hemen aynı bilgileri vermişlerdir. Bu bilgiler de şöyledir: “Sem'ânî, bu sözün merfu olarak bilinmediğini, ancak Yahyâ b. Muaz'ın sözü olarak rivayet edildiğini söyler.”⁸⁶ Yine bu eserlere göre bu sözün Ebû Saïd Ahmed b. İsâ el-Harrâz'a nisbet edildiği nakledilir.⁸⁷ Ebû Talib el-Mekki ise Hz. Ali'ye nisbet etmektedir.⁸⁸ Aclûnî ve Aliyyü'l-Kârî İbn Teymiyye'den bu sözün mevzû olduğunu naklederler.⁸⁹ Ayrıca Aliyyü'l-Kârî bu sözün “*Nefsini aşağılık yapan (beyinsiz)den başka, kim İbrahim dininden çevirir?*”⁹⁰ âyetinden istifade edilerek söylendiğini belirtir.⁹¹ Elbânî ise aslının bulunmadığını ifade etmiştir.⁹² Bütün bunlardan çıkan netice, bu sözün Hz. Peygamber'in sözü olmadığıdır. Ayrıca İzmirli İsmail Hakkı bunun gibi hadislerin, muhaddisler yanında hadis-i Nebî olmadığını söylemiştir.⁹³

84 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 162.

85 Bk. Ebü'l-Hasen Ali b. Osmân b. Ebî Ali el-Cüllâbî el-Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1996, s. 310.

86 Sehâvî, *Mekâsıd*, s. 657 (h.no: 1149); Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 262 (h.no: 2532); Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâr*, s. 337 (h. no: 506); Derviş El-Hût, *Esne'l-Metâlib*, s. 446 (h.no: 1436).

87 Derviş el-Hût, *Esne'l-Metâlib*, s. 447.

88 Ebû Talib el-Mekki, *İlmü'l-kulûb*, s. 59.

89 Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 262; Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâr*, s. 337

90 Bakara, 2/130.

91 Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâr*, s. 338.

92 Elbânî, *Daife*, c. I, s. 165.

93 İsmail Hakkı İzmirli, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, s. 96; Yusuf Açık, “Nefsini Bilen Rabb'ini Bilir Hadis mi Kalam-ı Kibar mı?” *SDÜİFD*, Isparta 1998, sy. 5, s. 173-200.

Tasavvufta nefis muhasebesi önemli bir yer tutar ve bu tezkiye metodunun (Hâsibû kable en tuhûsebû vezinû enfûsekum kable en tûzeû); “*Hesaba çekilmeden önce kendi kendinizi sorguya çekin.*” hadisinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Ahmed Yesevî öz eleştiriyeye pek önem verdiği için olacak ki, hikmetlerinde bu hadisin izlerini sık sık görmek mümkündür:

*Elli yaşta “Erim” dedim, amelim zayıf
Kan dökmedim gözlerimden, bağırimi ezip
Nefsim için yürür idim, it gibi gezip;
Zâtı ulu Rabbim, sığınp geldim sana⁹⁴
Elli yedi yaşta ömrüm yel gibi geçti
Ey dostlar, amelsizim, başım kurudu
Gözümü yumup tâ açınca eriştı altmış
Bel bağlayıp ben eylemedim bir iyi iş
Altmış birde pişmanım günahımdan
Ey dostlar, çok korkuyorum İlâh’ımdan⁹⁵*

Bu hadis de Resûlullah tarafından söylenmiş yani merfû değil, mevkuf bir hadistir. Bu söz Hz. Ömer tarafından söylenmiş bir sözdür. Ömer b. el-Hattâb bir hutbesinde şöyle demiştir: “*Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekiniz. (Amelleriniz) tartılmadan evvel kendi yaptıklarınızı tartınız.*”⁹⁶

6- Ölmeden önce tevbe

Hoca Ahmed Yesevî eserinde tevbe üzerinde çok durmakla birlikte ölmeden önce tevbe etme hususuna ayrı bir vurgu yapmaktadır. Hikmetlerinde şöyle der:

94 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 77.

95 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 79.

96 Tirmizî, “Sıfatu’l-kıyâme”, 25, (h.no: 2459); Ebû Ca’fer Muhammed b. Osmân b. Muhammed b. Ebi Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef fi’l-Ehâdîsi ve’l-Asâr*, tahk. Saîd Muhammed el-Lehhâm, Beyrut-1989, c. VII, s. 96, (h. no: 34459).

Bir gün senin ömrünün yaprağı sararınca

Ecel gelmeden tevbe eyle ey câhil⁹⁷

Kul Hoca Ahmed tevbe eyle ölmeden önce

Al yanağın kabirde yatıp solmadan önce⁹⁸

Kul Hoca Ahmed, tevbe eyle ölmeden önce,

Hakk Teâlâ sorgu-sual kılmadan önce.

Mahşer günü terazisini kurmadan önce,

Amel kılmadan ölüp gitsem, neyerim ben işte?⁹⁹

Bu ifadeler bize Hz. Peygamber'in şu hadisini hatırlatmaktadır: Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiğine göre Resûlullah (s.a.s.) (bir gün) bize hutbe irat etti ve şöyle buyurdu:

"Ey insanlar! Ölmeden evvel Allah'a tevbe ediniz! Sizi meşgul edecek birtakım sıkıntı ve meşakkatlerle karşılaşmadan evvel, sâlih amellere koşunuz! Allah'ı çok çok zikretmek ve gizli açık bol bol sadaka vermek suretiyle, O'nun, üzerinizdeki hakkını ifâya gayret ediniz ki rızka nail olasınız, yardım göresiniz ve ıslah edilesiniz!"¹⁰⁰

7- Kırklarla beraber olmak

Tasavvufi düşüncenin en önemli özelliklerinden biri de ricâlül'-gayb anlayışıdır. Ricâlül'-gayb âlemde tasarruf sahibi gizli ve âşikâr veliler topluluğuna verilen isimdir.¹⁰¹ Ricâlül'-gayb adı verilen kişilerin sayısı ve görevleri, kaynaklara göre farklılıklar gösterir. Hucvîrî (ö. 470/1077)'ye göre dört bin kişilik bir veliler topluluğu vardır. Bunlar mektûmdur, yani gizlidir. Bu hususa dair haber ve hadisler nakledilmiştir. Ulu ve Yüce Allah'ın dergâhında bulunan ve ehl-i hâl ve akd komutan velilere gelince: Bunların sayısı üç yüzdür.

97 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 83.

98 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 239.

99 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 315.

100 İbn Mâce, "İkâme", 78 (h. no: 1081).

101 Süleyman Uludağ, "Ricâlül'-Gayb", *DİA*, İst. 2008, c. XXXV, s. 81.

Bunlara ahyâr ismi verilir. Diğer kırk tanesine abdal adı verilir. Sayıları yedi olan veliler topluluğuna ebrâr denilmiştir. Dört tanesine ise evtâd ismi verilmiştir. Diğer üç tanesine de nukabâ denilir. Bir tanesine de kutb ve gavs adı verilmiştir. Bütün bunlar yekdiğerini tanırılar. Yapılacak işler hususunda bazıları diğer bazılarının iznine muhtaç olurlar. Nakledilen haberler bu hususu ifade etmektedir. Bunların sıhhati üzerinde Ehl-i sünnet'in icmaı vardır.¹⁰² Yesevî de eserinde ricâ-lü'l-gayb diye adlandırılan kişiler içerisinde yer alan kırklardan bahsetmektedir:

Üç yaşında Kırklar gelip hâlimi sordu;

O sebepten altmış üçte girdim yere.¹⁰³

On sekizde Kırklar ile şarap içtim;

Zikrini söyleyip, hazır durup göğsümü deştim;¹⁰⁴

Kırklar ile şarap içtim, yoldaş oldum;

İç ve dışım Hakk nuruna doldu dostlar.¹⁰⁵

Bu ifadeler bize şu rivayetleri hatırlatmaktadır:

Şurayh b. Ubeyd anlatıyor: Hz. Ali Irak'ta iken yanında Şam ehlinden bahsedildi ve «Ey müminlerin emiri! Onlara lânet oku» denildi. Hz. Ali: -Hayır! Ben Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim: «*Abdallar Şam'da bulunurlar. Onlar kırk kişidirler. Onlardan biri ölürse Allah onun yerine bir başkasını getirir. Onların (duaları) sebebiyle yağmura kavuşulur ve düşmana karşı yardım gelir. Şam ehlinden azap onların (duaları) sebebi ile kaldırılır.*» Şurayh'tan diğer bir rivayette bu

102 Hücvîrî, *Hakikat Bilgisi*, s. 330. Ancak burada Hücvîrî icmanın nerede olduğunu ve delilini belirtmemektedir. Bu da mücerred delilsiz bir icma olur mu? sorusunu akla getirmektedir.

103 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 67.

104 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 70.

105 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 74.

son kısım “*Yer ehlinden bela ve boğulma onların (duaları) sebebi ile kaldırılır.*” şeklindedir.¹⁰⁶

Abdullah İbn Mes’ûd’dan nakledildiğine göre, Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Ümmetimden kırk kişi Hz. İbrâhim’in kalbi üzere bulunur. Onların duaları vesilesiyle Allah yer ehlinden (belâları) defeder. Bunlara abdal denilir. Onlar bu dereceye ne namazları ne oruçları ne de sadakaları sebebiyle ulaşmışlardır.* Ashap: “Ne ile ulaştılar bu dereceye? diye sorduklarında, Rasûlullah (s.a): “*Cömert olmaları ve müslümanlara nasihat etmeleri sebebiyle*” buyurmuştur.¹⁰⁷

8- “Beni talep eden bulur.”

Yesevî hikmetlerinde bu hususta şunları dile getirir:

Kul Hoca Ahmed söyler gece-gündüz, yâ Rab, seni,

106 Ahmed b. Hanbel’in Şurayh b. Ubeyd’den rivayet ettiği hadisi Abdürrez-zâk da “Sıffin savaşında bir kişi: Allah’ım! Şamlılara lânet et, diye beddua edince, Hz. Ali ona şöyle dedi: “Şamlıların hepsine toptan lânet etme. (üç defa tekrar ederek) Çünkü orada abdal vardır” şeklinde Abdullah b. Safvân’dan nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. I, s. 112. Heysemî, Ahmed b. Hanbel rivayetinin isnadı hakkında, ricâlinin Şurayh b. Ubeyd dışında Buhârî ve Müslim’in ricalinden olduğunu belirtmiştir. Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, c. X, s 62. Bu tarikin Şurayh’ın Hz. Ali ile karşılaşmaması sebebiyle münkat’ olduğu söylenmiştir. Bk. Aliyyü’l-Kârî, *el-Esrâr*, s. 102. İsnadı problemli olan rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

107 Ebû Nuaym eserinde iki tarikinin olduğunu belirttiği rivayeti, rivayetlerden A’meş’in Zeyd’den olan tarikini garip telakki etmekte, kendisi ise Ebû Recâ hadisini naklettiğini belirtmektedir. Ebû Nuaym, *Hilye*, c. IV, s. 173. Hadisi Taberânî de nakletmekte, Heysemî ise, Taberânî’nin hadisi Sabit b. Ayyâş’tan, o da Ebû Recâ el-Kelbî’den rivayet ettiğini belirtmekte, bu ikisini de tanımadığını söylemektedir. Ebü’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, *el-Mücemü’l-kebir*, tahk. Hamdî Abdülmecîd es-Silefi, I-XXV (arada bazı ciltler henüz bulunmuş değil), *Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-Arabî*, Beyrut trz., c. X, s. 181 (h.no: 10390); Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, c. X, s. 63. Zerkeşi, Hanâbile’den Muğni sahibi İbn Kudâme’nin rivayet hakkındaki garib görüşünü nakletmektedir. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türki el-Mısri el-Minhâci ez-Zerkeşi, *et-Tezkire fi’l-ehâdisi’l-müştehire*, tahk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1986, s. 144. Aclûnî eserine Suyûtî risâlesine almakta, Elbânî ise “daifun cidden” hükmünü vermektedir. Aclûnî, *Keşfu’l-Hafâ*, c. I, s. 26; Suyûtî, *el-Haberü’d-dal*, (el-Hâvî içinde), c. II, s. 463; Elbânî, *Dai’fe*, c. III, s. 669. İsnadı sağlam olmayan rivayetin metni de İslam’a ters gözükebilecek unsurlar ihtiva etmektedir.

Hıçkırıp ağla, aşkın ile gece-gündüz

Bulur bende yürüse daima isteyip seni,

"Fetlubni tecidni" deyip söylemedi mi?¹⁰⁸

Bu ifadeler bize şu rivayeti hatırlatmaktadır: Rasûlullah (s.a.s.) Rabb'ından naklen anlatıyor: "Allah şöyle buyurdu: 'Beni bilen talep eder. Beni talep eden bulur. Beni bulan sever. Beni seveni öldürürüm. Bir kimseyi öldürürsem diyeti bana düşer. Bir kimsenin diyeti bana düşünce onun diyeti bizzat Ben olurum."

Hadis kaynaklarında rivayetin kaynağını tespit edemedik. Rivayete bazı tâlî kaynaklarda atıflar bulunmaktadır. Hadis olmadığı açıktır.¹⁰⁹

9- "İlim ikidir."

Yesevî hikmetlerinde bu hususta şunları dile getirir:

İlim iki inci beden ve cana rehberdir

Can âlimi Hazretine yakındır

Muhabbetin şarabından içer

Öyle âlim, gerçek âlim olur dostlarıma¹¹⁰

Bu ifadeler bize şu rivayeti hatırlatmaktadır: Hz. Âişe, Rasûlullah'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: "İlim ikidir: Bir ilim var ki kalpte sabittir. Bir ilim de var ki lisandadır. İşte o, Yüce Allah'ın kullarına hüccetidir."

Rivayeti Abdullah İbn Mübârek Kitâbu'z-Züh'dünde Dârimî Sünen'inde, Ebû Ömer Yusuf ibn Abdî'l-Ber el-Kurtubî, Câmiu Beyânî'l-İlm'inde Hasan Basrî'den mürsel olarak rivayet etmişlerdir.¹¹¹ Câmiu Beyânî'l-İlm'i tahkik eden Ebû'l-Eş-

108 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 382.

109 Sadreddin Konevî, *Kırk Hadis (Tasavvufî Yorumlarıyla)*, çev. Harun Ünal, Vahdet Yaynevi, İst. 1984, s. 86-87. Ayrıca bk. Enbiya Yıldırım, "Hâmid-i Velî'nin Kırk Hadis Şerhi", *Dicle Ü. İlahiyat Fak. Dergisi*, VIII/2.

110 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 203 (Hikmet 83)

111 Abdullah b. Mübârek, *Kitâbü'z-züh'd*, tahk. Habiburrahman el-Azamî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trz., s. 407 (h.no: 1161); Dârimî, "Mukad-

bâl ez-Zâhirî bu hadisin zayıf olduğunu söylemiştir. Rivayetin zayıf olduğu anlaşılmaktadır.

10- Şefaât

Yesevî hikmetlerinde bilhassa Hz. Peygamber'in genel ve kapsamlı şefaâtini (şefaât-i uzmâ) şöyle dile getirir:

Bütûn halklar Âdem Ata'ya doğru ardınca gidince

"Ey babamız şimdi bizi kolla" deyince

"Ruhsat yok, benden geçti evlat" deyince

"İbrahim'e gidelim" deyip söyler imiş

İbrahim'e gidip söyleyince Âdem Ata

"Şefaât eyle bunlara sen hepsi hata"

O da der "Sizden yakın Âdem Ata"

"Mûsâ tarafına gidelim" deyip söyler imiş

Mûsâ deyince -"Rabbi erini"- dedim o gün

Âcizlikten çıktığım yoktur işte bugün

Gidelim Muhammed'e olup mahzun"

Hepsi Hazret'e doğru gider imiş

Mûsâ deyince, "Ya Muhammed ayak bas

Ümmetlerin cehennem içinde yok oldu"

Muhammed'de iba eyleyip durunca o an

Mûsâ bırakmayınca birlikte varır imiş.

Tacını alıp kısıp koyup arş altında

Feryad edip ağlayıp durunca işte o günde

"Ya Kadîr, Ya Gafûr" dediğinde

"Ya Habibim başını kaldır."deyip söylerimmiş

dime", 34 (364, 365); Ebû Ömer Yusuf ibn Abdî'l-Ber el-Kurtubî, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, Beyrut trz. c. I, s. 661 (h. no: 1150).

Alıp gel ümmetini dergâhuma

Bağışlayım hepsini ben sizlere

Dâhil eyleyim hepsini cennetime”

Böyle diyerek Hakk’tan nida gelir imiş¹¹²

Bu ifadeler bize aşağıdaki rivayetin bir kısmını hatırlatmaktadır.

Ebû Hureyre anlatıyor: Resûlullah’a bir gün bir et (yemeği) getirdiler. Ve kol tarafından bir parçayı kendilerine takdim ettiler. Çünkü Resûlullah kol etini severdi. Ondan dişleri ile bir lokma kopardı. Sonra şöyle buyurdu: “Kıyamet gününde insanların efendisi benim. Bu neden (böyle) biliyor musunuz? (Açıklayayım) Kıyamet gününde Allah gelmiş geçmiş bütün insanları düz bir yere toplayacak, öyle ki çağırın, sesini (orada bulunanların) hepsine duyurabilecek, göz hepsini görebilecek. Güneş yaklaşacak. Gam ve sıkıntı, insanların tahammül edemeyecekleri ve takat getiremeyecekleri dereceye ulaşacak. Öyle ki insanlar: ‘İçinde bulunduğumuz şu hâli ve sizlere şefaate edecek birini görmüyor musunuz?’ demeye başlayacaklar. Birbirlerine: ‘Babanız Âdem var!’ derler ve ona gelecek: ‘Ey Âdem! Sen insanların babasıdır. Allah seni kendi eliyle yarattı, kendi ruhundan sana üfledi. (Bütün isimleri sana öğretti.) Meleklerine senin önünde secde ettirdi. Seni cennete yerleştirdi. (Allah katında itibarın, makamın var.) Rabbin nezdinde bizim için şefaatte bulunmaz mısın? Bizim şu hâlimizi, başımıza şu geleni görmüyor musun?’ derler. Hz. Âdem de: ‘Rabbim bugün Öyle bir gazaba geldi ki, ne bundan önce böyle bir gazap etmişler; ne de bundan sonra böyle bir gazap eder. O bana (cennetteki) ağaçtan (yemeği) yasak etti de ben ona isyan ettim. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Siz benden başkasına gidin; Hz. Nuh’a gidin!’ diyecek. Bunun üzerine Hz. Nuh’a gelerek: “Ya Nuh, sen yeryüzüne gönderilen ilk resulsün; Allah sana şükreden kul demişti; bize Rabb’in huzurunda şefaate et; hâlimizi görmüyor musun? Başımıza geleni görmüyor musun?”

112 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, s. 249.

diyecekler. Hz. Nuh onlara : 'Gerçekten Rabbim bugün öyle bir gazaba geldi ki, ne bundan önce böyle bir gazab etmiştir, ne de bundan sonra böyle bir gazab eder. Hem benim vaktiyle ettiğim bir bedduam vardır ki, onu kavmime etmişim. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Siz Hz. İbrahim'e gidin' diyecek. Müteakiben Hz. İbrahim'e gelerek : "Sen Nebiyyullah ve yeryüzü halkından Allah'ın halilisin, bize Rabbin huzurunda şefaate et, hâlimizi görmüyor musun? Başımıza geleni görmüyor musun?" diyecekler. Hz. İbrahim onlara: "Gerçekten Rabbim bugün öyle bir gazaba geldi ki, ne bundan önce böyle bir gazab etmiştir. Ne de bundan sonra böyle bir gazab eder." diyecek ve vaktiyle yaptığı yalanlarını (tevriyelerini) anarak: Nefsim! Nefsim! Nefsim! siz başkasına gidin; Hz. Mûsâ'ya gidin" diyecek. İnsanlar Hz. Mûsâ'ya gelecekler ve: 'Ey Mûsâ! Sen Allah'ın peygamberisin. Allah seni, risâletiyle ve hususî kelâmıyla insanlardan üstün kıldı. Bize Allah nezdinde şefaatte bulun. İçinde bulunduğumuz hâli görmüyor musun?' diyecekler. Hz. Mûsâ da onlara: 'Gerçekten Rabb'im bugün öyle bir gazaba geldi ki, ne bundan önce böyle bir gazab etmiştir, ne de bundan sonra böyle bir gazab eder. Hem ben (vaktiyle) öldürmeğe memur olmadığım bir insan öldürdüm: Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin. Hz. İsâ'ya gidin' diyecek. İnsanlar Hz. İsâ'ya gelecekler ve: 'Ey İsâ, sen Allah'ın peygamberisin ve Meryem'e attığı bir kelâmısın ve kendinden bir ruhsun. Üstelik sen beşikte iken insanlara konuşmuşsun. Rabb'in nezdinde bize şefaate et! İçinde bulunduğumuz şu hâli görmüyor musun?' diyecekler. Hz. İsâ onlara : 'Gerçekten Rabb'im bugün Öyle bir gazaba geldi ki, ne bundan önce böyle bir gazap etmiştir, ne de bundan sonra böyle bir gazap eder Hz. İsâ şahsıyla ilgili bir günah zikretmeksiniz. Nefsim! Nefsim! Nefsim! Benden başkasına gidin! Hz. Muhammed'e gidin' diyecek. Bunun üzerine bana gelerek:

"Ey Muhammed! Sen Allah'ın peygamberisin, bütün peygamberlerin sonuncususun. Allah senin gelmiş geçmiş bütün günahlarını affetmiştir; bize Rabbin huzurunda şefaate eyle, hâlimizi görmüyor musun? Başımıza geleni görmüyor musun?" diyecekler. Ben de kalkarak arşın altına geleceğim ve

(orada) Rabb'ime secdeye kapanacağım. Sonra Allah bana öyle fütuhât verecek ve bana güzel hamd ü senalardan öyle şeyler ilham buyuracak ki, öyle fütuhâtı benden önce kimseye ihsan etmemiştir. *Sonra:*

'Ey Muhammed, başını kaldır ve iste; (istediğin) sana verilecek! Şefaât talep et; Şefaatin yerine getirilecek' denilecek. *Ben de başımı kaldıracığım ve: 'Ey Rabb'im, ümmetim! Ey Rabb'im, ümmetim! Ey Rabb'im, ümmetim!' diyeceğim. Bunun üzerine: 'Ey Muhammed! Ümmetinden, üzerinde hesap olmayanları cennet kapılarından sağdaki kapıdan içeri al! Esasen onlar diğer kapılarda da insanlara ortaklırlar!' denilecek. Nefsim kudret elinde olan Zât-ı Zülcelâle yemin olsun ki cennet kapısının kanatlarından iki kanadının arasındaki mesafe, Mekke ile Hecer arasındaki veya Mekke ile Busra arasındaki mesafe kadardır.'*

Hadisi Müslim rivayet etmiştir.¹¹³

Sonuç

Buraya kadar yaptığımız incelemede Yesevî'nin Dîvân-ı Hikmet adlı eserlerinde Hz. Peygamber'e nispet ederek metnine yer verdiği toplam on iki hadis incelenmiş, tahrîc ve değerlendirmesi yapılmıştır. Mana ve meal olarak işaret ettiği hadislerle yer verilse de hangi hadis metninin içine girdiği tam bilinmediği için burada onlar değerlendirilmemiştir. İncelenen on iki hadise baktığımızda, bunların iki tanesi sahîh hadis kitaplarında, diğerleri zayıf ve mevzu hadisleri toplayan eserlerde yer almaktadır. Zayıf ve mevzu hadisleri toplayan eserlerde yer alan rivayetlerle ilgili olarak "zayıf" ve "çok zayıf", "aslî yoktur, kaynağı tespit edilememiştir, kaynaklarda yer almamaktadır, Hz. Peygamber tarafından söylendiği sabit değildir ve mevzudur" olduğu şeklinde ifadeler yer almaktadır. Bu da eserde yer alan hadislerin çoğunun makbul değil, merdud olduğunu göstermektedir. Bundan da Yesevî

113 Müslim, "İmân", 327. Ayrıca bk. Buhârî, "Enbiyâ", 3, 8, Tirmizî, "Kıyâmet", 11 (h.no: 2436).

bir mürşid ve davetçi kimliğiyle, hadislere eserlerinde yer verirken hadisin sahih, zayıf ve mevzû olduğuna bakmaksızın anlattığı konuya uygun düşen rivayeti almayı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Onun için önemli olan anlatacağı konuya delil olacak rivayeti bulmasıdır. Ayrıca Yesevî'nin rivayet ettiği hadislerin hiç birinin isnadına rastlanmamakta, sadece metinlere yer verilmektedir. Bu da onun, rivayetin vermek isteği mesajı önemsemediğini, rivayetin hangi kaynaktan geçtiğini belirtmeyerek kaynak vermeyi önemsemediğini göstermektedir. Bu konuda Yesevî'de önemli ve fark edilir bir zaaf göze çarpmaktadır. Bahse konu olan hususlarda muhaddisler gibi titiz davranmadığı ve bu gibi konularda hadis usûlü kurallarına ve metin tenkidi kriterlerine önem vermediği görülmektedir. Dolayısıyla onun bu dalda derin bilgi sahibi ve meslekten bir hadisçi olmadığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen, hadise/sünnete değer veren, ona bağlı olan ve eserlerinde hadislerle yer veren bir kişi olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Kesfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs Amme'stehera Mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*, c. I-II, Beyrut 1351.

Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, tahk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Beyrut 1991.

Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, Diyanet Vakfı Yay, Ankara 2009.

Aliyyü'l-Kârî, Ali b. Muhammed el-Kârî (ö. 1014/1605), *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevdûa*, tahk. Muhammed Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut- 986.

el-Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut Tsz., c. II, s. 72.

Aşık, Nevzat, "Yesevî'nin Hikmetlerine Kaynaklık Eden Hadislerin Değerlendirilmesi ve Sünnet Kültürünün Hikmetlere Tesir", Ahmed-i Yesevî, haz. Mehmed Şeker-Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İstanbul 1996, s. 375-399.

Beyhakî, Ebûbekr Ahmed b. el-Hüseyn (ö. 458/1066), *Şuabul-İmân*, tahk. Muhammed es-Said b. Besyonî Zağlol, c. I-IX, Beyrut 1990.

Buhârî, İsmail b. İbrahim (ö. 256/870), *Sahihu'l-Buhârî*, c. I-VIII, İstanbul trz.

Derviş el-Hût el-Beyrûtî, Ebu Abdillâh Muhammed (ö. 1276/1859), *Esne'l-Metâlib fî Ehâdîse Muhtelifeti'l-Merâtib*, tahk. Abdurrahman Muhammed bin Derviş el-Hût el-Beyrûtî, Beyrut 1991.

Deylemî, Şüruveyh b. Şehredâr (ö. 509/1115), *Kitâbu firdevsi'l-ahbâr*, tahk. Fevâz Ahmed Zemrelî, Muhammed el-Mu'tasimbillâh el-Bağdâdî, c. I-V, Beyrut 1987.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as (ö. 275/888), *Sünenü Ebî Dâvûd*, haz. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1988.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Esbehânî (ö. 430/1039), *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Dâru'r-Reyhân li't-Turâs, Kahire trz.

Ebû Tâlib el-Mekki, (ö. 386/996), *Kûtu'l-kulûb*, Dâru Sâdır, ırz.-trz.

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ehâdisi'd-Daife ve'l-Mevzûa ve Eseruha's-Seyyiu fî'l-Ümme*, c. I-IV, Riyad 1988.

Ersoy, Arif, "Hoca Ahmed Yesevî'nin Sosyal Yapılanmaya Yönelik Yaklaşımları", Ahmed-i Yesevî, haz. Mehmed Şeker-Necdet Yılmaz, Seha Neşriyat, İst. 1996, s. 85-105.

Fettenî, Muhammed Tahir b. Ali es-Sadikî el-Hindî (ö. 986/1578), *Tez-kiratü'l-Mevzûât*, Beyrut trz.

Hatib el-Bağdâdî, Ebûbekr Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *Târihu Bağdâd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trz.

Heysemî, Ali b. Ebibekr (ö. 807/1404), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, c. I-X, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trz.

İbn Arrâk, Ali bin Muhammed el-Kinânî (ö. 963/1556), *Tenzîhu's-Şerîati'l-Mefûâ ani'l-Ehâdisi's-Şerîati'l-Mmevdûa*, tahk. Abdülvehhâb Abdüllatif, Abdullâh Muhammed es-Siddîk, c. I-II, Beyrut 1981.

İbn Ebi Şeybe, Abdullâh b. Muhammed (ö. 235/849), *el-Musanef fî'l-Ehâdisi ve'l-Asâr*, tahk. Saîd Muhammed el-Lehhâm, c. I-IX, Beyrut-1989.

İbn Ebî'd Dünâyâ, Ebûbekr Abdullâh b. Muhammed (ö. 281/894), *Kitâbu zemmi'd-Dünâyâ*, tahk. M. Abdülkâdir Ahmed Atâ, Beyrut 1993.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (ö. 275/888), *Sünenü İbn Mâce*, tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut trz.

İzmirli, İsmail Hakkı (ö.1946), *Siyer-i Celîle-i Nebeviyye*, İstanbul 1332.

Konevi, Sadreddin, Kırk Hadis (Tasavvufî Yorumlarıyla), çev. Harun Ünal, Vahdet Yayinevi, İst. 1984.

Kuşeyrî, Abdülkerim b. Havâzin (ö. 465/1073), *Kuşeyri Risâlesi*, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul 1981.

Mâlik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta'*, tahk. Muhammed Fuâd Abdül-bâkî, c. I-II, Dâru'l-Hadîs, Kahire trz.

Müslim, Ebü'l Hüseyin el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *Sahihu Müslim*, tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut 1983 .

Nesâî, Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünenü'n-Nesâî*, tahk. Mektebu Tahkiki't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1992.

Sağâni, el-Hasan b. Muhammed (ö. 650/1252), *Mevzûâtü's-Sağâni*, tahk. Necm Abdurrahman Halef, Beyrut 1985.

Sehâvî, Ebü'l Hayr Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 902/1496), *el-Makâsidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin Mine'l-Ehâdisi'l-Müştehra ale'l-El-sine*, tahk. Muhammed Osman el-Hist, Beyrut 1985.

Süleyman Uludağ, "Ricâlü'l-Gayb", *DİA*, İst. 2008, c. XXXV, s. 81-83.

Süyûtî, Celâluddin Abdurrahman b. Ebîbeker (911/1505), *el-Leâliu'l-mesnûa*, c. I-II, Beyrut 1983.

Tirmizî, Muhammed b. İsa (ö. 279/892), *el-Câmiu's-Sahîh*, tahk. Kemâl Yûsuf el-Hût, c. I-V, Beyrut 1987.

Yıldırım, Enbiya, "Hâmid-i Veli'nin Kırk Hadis Şerhi", *Dicle Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, c. VIII, s. 2.

Yusuf Açikel, "Nefsini Bilen Rabb'ini Bilir Hadis mi Kelam-ı Kibar mı?" *SDÜİFD*, Isparta 1998, sy. 5, s. 173-200.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1374), *Siyeru a'lâmi'n-Nübelâ*, tahk. Şuayb Arnaut-M. Nuaym Araksusi, Beyrut 1996.